

PROTOPOPIATUL GRECO-CATOLIC VIȘEU: ORGANIZARE, FUNCȚIONARE, EVOLUȚIE ISTORICĂ (1850-1905)

Dan Constantin Iftimi*

Abstract: *The history of the Romanian people is the history of a people that permanently fought with the empires from the neighbourhood, in order to keep and protect the ethnic being, the language, the religion. This fight had an impact over the Romanian people's conceptions and way of life and in the modern epoch of the Romanians' history, it passed into a new stage, a superior one, the moment the new economic, social and political conditions appeared, when the Romanian nation strongly distinguished itself, when the Romanian modern state was set up, when the European peoples struggled for national freedom from under the Habsburgic, Ottoman and Czarist empires. Undoubtedly, the period from the second half of the XIX-th century and the beginning of the XX-th, up to the First World War, was a very important one in the national history of the Romanians. Within this period the Romanian society from Transylvania, influenced by the general European evolution knew many changes at all levels. The paper approaches, on the one hand, the origin and evolution of the Archpriestship, and on the other hand, it brings to the knowledge of the reader, the archpriests from Vișeu. In what the archpriest is concerned, it is shown his training, the Church always paying attention to the priests' training, their role and tasks, the archpriest being appointed to execute the bishop's orders and to make known to him the clergy's grievances and petitions. Considering the archpriest's function of school inspector too, his didactic tasks are also shown. The church life knew important evolutions and in spite of the secularization current, the Church was an institution of extreme importance for the Romanian community till the First World War. On the one side the archpriest's and Archdiocese authority, had an important role as indicator agent, and on the other side, the parishioners contributed to the keeping of the ethnic being, of the confessional and national identity. In the second half of the XIX-th century, the Church remains a strong support for the nation, representing an ethnic and national identification factor. When the situation asked for, the Church knew how to gather the believers and how to train them in order to preserve the Christian spirituality and to keep the national rights. The Church, through its servants, understood that it was necessary to share the tasks between the mind lightning and the souls' purification. It is not only an old, important institution that throughout the times had to face adversities, never being defeated, but it is more than that, a way of life and living, a belief, a bridge for reconciliation between all those that are transitory and perpetual. This is also the reason why people do not perceive it only as servants, but mainly as living persons in church or the church itself.*

Keywords: archpriest, Greek-Catholic, competences and achievements.

Întemeierea și evoluția teritorială a Protopopiatului

În parohiile greco-catolice, în spațiul satului românesc, influențele de natură politică, socială au fost receptate diferit, de la o zonă la alta, preoții și învățătorii

* drd., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca; e-mail: iftimidan@yahoo.com

fiind cei care au făcut legătura, practic, între modul de gândire al satului și forurile superioare ecleziastice și politice.

Comunitatea parohială, prin evenimentele următoare Revoluției, precum desființarea iobăgiei, întinderea rețelei școlare, autonomie bisericească, a avut parte de un stimulent pentru a se deștepta ca neam. Evenimentele bisericești, programe noi de catehizare și școlarizare erau de neapărată trebuință pentru o Biserică ce se înglobase universalității catolice. La mijlocul secolului al XIX-lea, bisericile catolice de rit oriental chiar aveau nevoie de o reorganizare a disciplinei lor ecleziastice, cu atât mai mult cu cât aceasta venea în întâmpinarea unor necesități locale¹. Întrebuințând experiența sinoadelor provinciale și diecezane, Biserica Greco-catolică și-a finalizat organizarea constituțională, apropiindu-se mai mult de romano-catolicism și pierzând din caracteristicile identității sale răsăritene.

În partea maramureșeană a Episcopiei de Gherla, încadrată politic în comitatul Maramureș și bisericesc în vicariatul Marmației, au avut loc schimbări semnificative de-a lungul timpului. În lucrarea sa, *Date istorice despre Protopopiatele, Parohiile și Mănăstirile Române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Tit Bud menționează o împărțire a celor cincizeci de comune românești din Maramureș în trei protopopiate: Vișeu sau „Ierașul de sus”, Cosău și Sighet sau „Ierașul de jos”². Din protopopiatul de Sus făceau parte parohiile din care, ulterior, s-au format districtele protopopești ale Vișeului, Ieudului și Izei. Parohiile care țineau de protopopiatul Cosăului, mai târziu, au fost reorganizate constituindu-se protopopiatele Cosăului și Marei. Iar de protopopiatul Sighet³ țineau comunele românești din jurul Sighetului și câteva comune rutene. Cu timpul însă, nevoia de a se realiza o gestiune a afacerilor bisericești și școlare cât mai productivă a dus la înființarea de noi protopopiate, reînființarea altora mai vechi sau restructurarea celor existente.

În anul 1862, episcopul de Gherla, Ioan Alexi, dispune o nouă rearondare a protopopiatelor din vicariat. Astfel ia ființă protopopiatul Ieud, în componența căruia vor intra majoritatea parohiilor din protopopiatul Izei⁴, și anume: Săcel, Săliște „două

¹ Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, vol. I, p. 17.

² Tit Bud, *Date istorice despre Protopopiatele, Parohiile și Mănăstirile Române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911* (infra: Tit Bud, *Date istorice...*), Gherla, Tipografia diecezană, 1911, p. 6.

³ District protopopesesc vechi, Tit Bud menționând următoarele: „De acest district s-au ținut și unele parohii ruthene și, din când în când, avea și câte un protopop ruthean, iar în anumite timpuri oficiul protopopesesc îl duceau vicarii din Sighet.” Parohiile românești care au intrat în componența protopopiatului au fost: Sighet, Săpânța, Sarasău, Iapa, Sat-Slatina cu filia Ocna-Slatina, Apșa de Jos (două beneficii), Apșa de Mijloc (două beneficii), Biserica Albă și Rona de Jos (*ibidem*, p. 14).

⁴ În arhiva Episcopiei de la Ungvár, Protopopiatul Izei este menționat încă din 1747, fiind administrat prin protopopii Vișeului, doar din 1778 având în frunte protopopi de sine stătători. Începând din anul 1778, de când are protopopi titulari, acest protopopiat a administrat parohiile: Săcel, Săliște „două beneficii”, Dragomirești, Bocicoel, Cuhea, Ieud, Săieu, Poieni, Botiza, Glod, Slătioara și Strâmtura (*ibidem*, p. 10-11).

beneficii”, Dragomirești, Cuhea, Botiza, Bocicoel, Șieu, Ieud și Poienile Izei. Această acțiune va avea consecință reorganizarea protopopiatelor Iza și Cosău⁵. Districtul protopopesc al Izei va avea în componență, pe lângă cele trei parohii rămase: Glod, Slătioara și Strâmtura, parohii din protopopiatele Vișeu (Rozavlea) și Cosău (Văleni, Bârsana, Nănești, Oncești și Vad), iar districtul protopopesc al Cosăului, din cele nouăsprezece parohii pe care le deținea anterior, în urma acestei restructurări, rămâne să administreze douăsprezece parohii și două filii: Budești, Breb, Sârbi, Călinești, Ferești, Cornești, Berbești, Giulești, Desești, Crăcești, Ocna Șugatag cu filia Hoteni și Satșugatag cu filia Hărniciești⁶.

Protopopiatul Vișeului sau al „Ierașului de Sus” a fost un district protopopesc vechi. Potrivit documentelor din arhiva episcopiei de la Ungvár, din 1781 de acest protopopiat aparțineau parohiile române: Petrova, Leordina, Vișeu de Sus, Vișeu de mijloc, Vișeu de Jos, Moisei, Borșa, Săcel, Săliștea de Sus, Dragomirești, Cuhea, Bocicoel, Ieud, Saieu, Rozavlea, Botiza, Poieni, Glod, Slătioara și Strâmtura, precum și comunele rutene de pe lângă râul Ruscova⁷. După anul 1862, i-au rămas în componență nouă parohii cu filiile lor: Borșa (beneficiul de sus și de jos), Moisei, Mănăstirea Moiseiului, Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc, Vișeu de Jos, Leordina și Petrova.

În 1867 a avut loc o nouă rearanjare a protopopiatelor, luând ființă districtul protopopesc al Marei, al șaselea din vicariatul Marmației, alcătuit din șapte parohii și două filii. Ideea înființării acestuia a fost avansată încă din 1864, în ședința din 7 martie a Consistoriului Subaltern Marmațian, condusă de vicarul Mihail Pavel⁸ și reluată în 1865. Însă își va găsi finalizarea doar în 1867, când prin dispoziția Consistoriului Diecezan din 7 mai ia ființă noul protopopiat al Marei, format din parohii desprinse din tractul Cosău⁹.

⁵ Protopopiatul Cosăului este identificat în documente de către Tit Bud începând cu anul 1698. În prima perioadă acest district a fost compus din parohiile situate pe râurile Mara și Cosău: Budești, Sârbi, Călinești, Cornești, Ferești, Văleni, Bârsana, Nănești, Oncești, Valea Porcului, Vad, Berbești, Giulești, Satșugatag, Hărniciești, Hoteni, Desești, Breb și Crăcești (*ibidem*, p. 12).

⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁷ *Ibidem*, p. 6-7.

⁸ „...administrațiunea Marmației române în treburile besericești s-ar foarte ușura dacă Preamăritul Ordinariat din cele cinci districte protopopești de până acum (Iza, Ieud, Cosău, Sighet și Vișeu), ar binevoi a forma șase districte, așa ca districtele Sighetului și Vișeului să rămână nevătămăte, iar din districtele Iodului, Izei și a Cosăului să se mai formeze un district pe apa Marei, de la care să-și capete numirea sa, în modul următor ca: districtul Izei să cuprindă opt parohii: Nănești, Bârsana, Strâmtura, Glod, Poieni, Botiza, Șieu și Rozavlea; districtul Cosăului șapte parohii: Oncești, Cornești, Călinești, Văleni, Sârbi, Budești și Ocna Șugatag, iar districtul Mara șapte parohii: Breb, Crăcești, Desești, Satu Șugatag, Giulești, Berbești și Vad”, Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (infra: SJAN) Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 1129/1864, f. 1 r.

⁹ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 2164/1865, f. 1 r.-v.

Ca urmare a rearondării din 1867, districtele protopopești menționate au avut următoarea structură:

Protopopiatul Ieudului, alcătuit din șapte parohii, anume: Bocicoel, Cuhea, Dragomirești, Ieud, Săcel, Săliștea (beneficiul de sus și de jos)¹⁰;

Protopopiatul Izei, alcătuit din șapte parohii și o filie, anume: Botiza, Glod cu filia Slătioara, Poieni, Rozavlea, Strâmtura, Șieu și Nănești¹¹;

Protopopiatul Coseului, alcătuit din opt parohii și două filii, anume: Bârsana, Budești, Călinești, Cornești cu filia Ferești, Ocnașugatag cu filia Hoteni, Oncești, Sîrbi și Văleni¹²;

Protopopiatul Marei, alcătuit din șapte parohii și două filii, anume: Berbești, Breb, Crăcești, Desești, Giulești, Satșugatag cu filia Hârnicești și Vad cu filia Valea Porcului¹³.

În ceea ce privește protopopiatul Vișeu, acesta nu a suferit nicio modificare în urma reorganizării din 1867, păstrându-și neschimbată structura din 1862. În perioada pe care o abordăm, 1850-1905, protopopiatul Vișeu avea în subordine parohiile: Borșa „beneficiul de sus și de jos”, Moisei (parohie) și Mănăstirea Moisei, Vișeul de Sus, Vișeul de Mijloc, Vișeul de Jos, Leordina și Petrova. Potrivit șematismelor de Muncaci, din 1814 până în 1856, mai sunt menționate ca făcând parte din acest protopopiat și parohiile Ruscova și Rusco Polyana (Poienile de sub Munte)¹⁴.

Etapele de reorganizare administrativă, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin care au trecut protopopiatele din vicariatul marmațian, au fost consecința nevoii de a se găsi soluții pentru îmbunătățirea activității bisericești și didactice la nivel local, protopopiatele cu un număr diminuat de parohii fiind mai ușor de administrat.

Protopopii Vișeului

Fiindcă eparhia, din punct de vedere teritorial, cuprindea o suprafață întinsă, ierarhul locului, personal, nu putea realiza o administrare eficientă. Teritoriul eparhiei era împărțit astfel în părți mai mici, numite districte/cercuri, iar protopopul era reprezentantul în teritoriu al episcopului, administrând protopopiatul și beneficiind în acest sens de „putere delegată dependentă de la scaunul episcopesc”¹⁵.

¹⁰ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 18.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Catalogus venerabilis cleri Almae dioecesis Munkatsinensis sede episcopali vacante pro anno MDCCCXIV*, Typis Stephan Ellinger., 1814, p. 113; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro anno Domini MDCCCLVI*, Kassoviae, 1856, p. 110.

¹⁵ Ioan Geț, *Administrația bisericească*, Oradea Mare, Tipografia Nagyvárad, 1912, p. 182.

Menirea protopopului nu poate fi înțeleasă deplin decât făcând o analiză corectă a misiunii pe care a avut-o de-a lungul timpului.

Între anii 1816-1861, protopop al Vișeului a fost Ioan Mihalyi, paroh în Ieud în tot acest răstimp. S-a născut în 1783, avându-și obârșia în familia nobilă maramureșeană Mihalyi de Apșa și fiind bunicul viitorului arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, Victor Mihalyi de Apșa. Ioan Mihalyi a fost hirotonit preot în anul 1807, a slujit timp de 55 de ani și a trecut la cele veșnice pe 30 aprilie 1861, la vârsta de 78 de ani¹⁶. A absolvit seminarul episcopal de la Ungvár, implicându-se hotărâtor în organizarea vieții bisericești și școlare din tractul său. A avut calitățile de asesor al Consistoriului episcopesc de la Ungvár și al Consistoriului subaltern marmațian, precum și pe aceea de asesor la tabla judiciară a Maramureșului¹⁷. După moartea protopopului Ioan Mihalyi, structura protopopiatului va suferi unele modificări, urmare a ordinațiunii din 25 ianuarie 1862, dată de întâistătătorul diecezei, Ioan Alexi, în urma căreia ia ființă și protopopiatul Ieudului¹⁸.

Pe perioada anilor 1862-1878, funcția de protopop al Vișeului a deținut-o Vasile Mihalca, paroh în Vișeu de Sus, asesor al Consistoriului de Gherla și al Consistoriului subaltern marmațian și cavaler al ordinului Francisc Iosif I¹⁹. Vasile Mihalca s-a născut în anul 1821 și a fost hirotonit preot în anul 1845, slujind timp de 34 de ani. Documentele de arhivă ni-l descoperă ca fiind absolvent al Academiei de Teologie din Gherla²⁰. A fost preot paroh, în ultimii 22 de ani, în localitățile: Leordina, Dragomirești și Vișeu de Sus. A trecut la cele veșnice la data de 1 noiembrie 1878²¹.

Protopopul Vasile Mihalca a fost un om erudit ce vorbea cursiv latina, maghiara și germana. Personalitate dinamică și perseverentă, a depus un efort susținut în redobândirea parohiei române din Sighet de sub jurisdicția ruteană, făcând în acest sens mai multe deplasări la Budapesta și Viena. În anul 1864, printre membrii delegației ce s-a deplasat la Budapesta și Viena, în ce privește subiectul Sighet, s-a numărat și protopopul Vasile Mihalca „ce vorbea cu atâta foc, încât un consilier a zis către el că n-a mai văzut deputățiune atât de înfocată, ca acești protopopi și intelectuali binefăcuți din Maramureș”²².

¹⁶ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 10v.-11r.

¹⁷ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. Registrul alfabetic al studenților de la Academia de Teologie (Gherla, 1859-1924), f. 32.

²¹ *Ibidem*, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 54-55.

²² Mihai Marina, *Maramureșeni-portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, Edit. Dragoș Vodă, 1998, p. 171.

Sub ocârmuirea acestuia s-a început edificarea bisericilor de piatră din Moisei, Leordina, Petrova și Borșa beneficiul superior și s-au construit: casa parohială, de piatră, din Vișeu de Sus, școlile din Borșa și școala de piatră din Moisei²³.

În perioada premergătoare demnității de protopop titular, Vasile Mihalca a deținut și funcția de agent de asigurări, în comitatul Maramureș, al celei dintâi societăți de asigurări din Ungaria. În 1 iunie 1859, Locotenența de la Cașovia trimite o scrisoare episcopului Ioan Alexi, ridicând problema compatibilității dintre demnitatea preoțească și această funcție laică a vice-protopopului, pe care o ocupa, la vremea aceea, Vasile Mihalca. Prin depeșa din 17 iunie 1859, Ordinariatul îi solicită acestuia să abandoneze funcția de agent de asigurări: „...cu purtarea oficiului preoțesc și vice-protopopesesc ești destul de ocupat, să abdică de la oficiul agenției..., cu atât mai cu deadinsul, că aceste diregătorii nicidecât nu se pot uni laolaltă”²⁴, iar acesta se supune: „...în urma provocării episcopoești, cu capătul anului civil, voi renunța la a fi agent asecurațiune.”²⁵

Din anul 1872 a fost numit în calitate de protopop-surogat Alexiu Anderko, paroh în Borșa, iar după moartea lui Vasile Mihalca, întâmplată în 1878, Alexiu Anderko va rămâne protopop titular al districtului Vișeu până în anul 1885.

Protopopul Alexiu Anderco, al cărui fiu a fost cunoscutul scriitor Artemiu Anderko, s-a născut în anul 1821 și a fost hirotonit în anul 1845. A fost un preot și un administrator competent, a studiat teologia la Târnăvia, fiind cunoscut faptul că „a avut frumoase studii teologice, a luptat pentru drepturile românilor prin numeroase articole în presa vremii și a fost un foarte bun psiholog și pedagog, cunoștințe ce s-au revărsat apoi cu dragoste” asupra fiilor și nepoților²⁶. Ca paroh în Borșa beneficiul superior, a edificat biserica de piatră din parohie (până la turn), casa parohială de piatră și de asemenea două școli²⁷. Este amintit și în calitate de asesor al Consistoriului diecezan și al Consistoriului subaltern marmațian. A editat numeroase paragrafe referitoare la românii din Maramureș²⁸. A trecut la cele veșnice la data de 12 aprilie 1884²⁹.

În intervalul 1885-1895, oficiul protopopesesc a fost condus de către Paul Orosz, paroh în Vișeu de Jos și asesor consistorial³⁰. S-a născut în anul 1828 și a fost hirotonit în anul 1851³¹. A fost un protoiereu râvnitor, ce într-un interval de

²³ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 9.

²⁴ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 1895/1859, f. 1 r.-v.

²⁵ *Ibidem*, doc. nr. 2699/1859, f. 1.

²⁶ <http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr.52MonografiaLocalitatiiBorsa.html>, 23 martie 2015.

²⁷ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 9.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 64-65.

³⁰ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 9.

³¹ *Ibidem*, p. 10.

44 de ani a slujit în parohiile: Gherța Mare, Ferneziu, Tăuții de Jos, Călinești, Leordina și Vișeu de Jos³². Pe perioada cât a slujit ca paroh în Leordina, a obținut fosta casă a Erariului, construită din piatră, cu zece camere, în valoare de 12.000 de florini, pentru a fi folosită ca locuință parohială și școală³³, și a terminat de zidit biserica de piatră de aici. Ca paroh în Vișeu de Jos, a ctitorit o nouă biserică de piatră. În timpul mandatului său, ca protopop, s-a zidit casa parohială din Petrova³⁴ și s-a finalizat turnul bisericii de piatră din Borșa beneficiul superior de către pr. Vasile Dan³⁵.

Un rol semnificativ la numirea sa în funcția de protopop l-a avut scrierea preoțimii³⁶ din cadrul protoieriei Vișeuului, înaintată pe 20 octombrie 1887 episcopului de Gherla³⁷. Paul Oros este descris ca fiind „un bărbat contentios, cu caracter solid, activ, sirguincios”, prin urmare, un om de o factură morală impecabilă și un protopop destoinic, ce a condus cu sârguință evidența actelor oficiale, dar și ctitor de biserici, un adevărat punct de reper pentru preoții și parohiile din protopopiat. Urmare a eforturilor depuse, a dobândit de la „Majestatea Sa” un sprijin financiar în valoare de 900 de florini, pentru locașurile de cult din protopopiat aflate în construcție: 300 florini pentru biserica din Petrova, 300 de florini pentru biserica din Leordina, 200 de florini pentru biserica din Vișeu de Jos și 100 de florini pentru terminarea turnului bisericii din Vișeu de Sus³⁸.

Un aport considerabil l-a avut și în sfera învățământului, situația școlară din protopopiat în perioada sa fiind una pozitivă. La Leordina, cât a fost preot paroh, Paul Oros s-a îngrijit de edificarea și înzestrarea corespunzătoare a școlii confesionale³⁹. A decedat la 22 mai 1896, la vârsta de 67 de ani⁴⁰.

Între anii 1895-1903, protopop al Vișeuului a fost Paul Pap, paroh în Vișeu de Sus⁴¹ pe toată această perioadă. A absolvit, în anul 1860, gimnaziul în Sătmar și Academia de Teologie din Gherla în 1864⁴². S-a născut în anul 1840, iar în 1866 a primit Taina Preoției. A păstorit timp de 37 de ani, fiind paroh la Sarasău și Vișeu

³² SJAN Cluj, *Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla*, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 91-92.

³³ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 10.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 30.

³⁶ Actul a fost iscălit de preoții: Ioan Călin, paroh în Petrova; Vasiliu Dragoș, paroh în Moisei; Mihail Salca, paroh din Borșa- beneficiul inferior; Elia Mosolyg, cooperador în Borșa; Vasile Dan, parohul din Borșa- beneficiul superior, și Petru Mihalyi, administratorul Mănăstirii Moisei.

³⁷ SJAN Cluj, *Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla*, doc. nr. 7769/1887, f. 1-2.

³⁸ *Ibidem*, f. 1 r-v.

³⁹ *Ibidem*, doc. nr. 7769/1887, f. 1 v.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 91-92.

⁴¹ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 10.

⁴² *Schematismus cleri diocensis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum Pro anno a Christo Nato MDCCCC.*, Szamosujvárini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1900, p. 325.

de Sus. În calitate de paroh în Vișeu de Sus, a finalizat turnul bisericii și a învelit biserica cu tablă, iar casa parohială a fost supusă unor lucrări de reabilitare⁴³. Oficiul protopopesc l-a cărmuit cu acuratețe și râvnă. A decedat pe data de 10 iulie 1903 la vârsta de 63 de ani⁴⁴. În perioada cât a fost protopop titular al Vișeuului, Paul Pap a administrat temporar și districtul protopopesc al Ieudului, fapt ce reiese din răspunsul pe care îl primește de la episcopul Ioan Szabó, la solicitarea sa de a fi absolvit de această responsabilitate: „Mult Onorate in Christos Frate. La scripta Frăției tale, în care ceri a fi absolvat de la administrarea oficiului protopopesc din tr[actul] Ioodului rescriind se notifică Frăției Tale cumcă administrarea interimală a acelu tract s-a concretizat Mon[seniorului] Ioan Ivasco adm[inistrator] prot[opopesc] în tr[actul] Izei strădând Frăția Ta acestuia tote actele ținute de oficiul protopopesc pe lângă inventar din care un exemplar să se suscirmă aici. Din ședința consistorială ținută în Gherla la 2 aprilie 1902.”⁴⁵

Succesorul lui Paul Pap în fruntea districtului protopopesc al Vișeuului, pe durata anilor 1903-1909, a fost Iuliu Dragoș, paroh în Vișeu de Mijloc, iar după 1909, paroh în Vad, districtul Marei. Protopopul Iuliu Dragoș s-a născut în anul 1860 și a fost hirotonit în anul 1885⁴⁶. A absolvit în 1880 gimnaziul din Sighet, iar în 1884 Academia de Teologie din Gherla⁴⁷. A fost o figură caracterizată de perseverență și rigoare. Sub oblăduirea sa, ca protopop, s-a început zidirea mănăstirii de la Moisei, iar în parohia sa a ridicat o frumoasă casă parohială din piatră și a renovat biserica⁴⁸. Contribuții semnificative a avut și la edificarea mai multor biserici de piatră din protopopiat.

Atribuții și drepturi

În cele ce urmează vom expune exercitarea unor atribuții și drepturi protopopești, în protopopiatul Vișeuului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ilustrând cu situații concrete, identificate în documentele de arhivă.

Vizitele canonice efectuate de către protopop din proprie inițiativă sau la cererea episcopului erau extrem de importante. În urma lor, protopopul avea să constate anumite stări de fapt, avea să îndrepte greșelile sau să înlătore lipsurile în funcție de circumstanțele din protoierie, surprinse în timpul vizitațiilor

⁴³ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 81.

⁴⁴ *Ibidem*; SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 686 (Protocolul preoților repausați, 1856-1948), f. 105-106.

⁴⁵ SJAN Maramureș, *Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu*, doc. nr. 33/1901, f. 14.

⁴⁶ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 10.

⁴⁷ *Schematismus cleri diocensis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum Pro anno a Christo Nato MDCCCC.*, Szamosujvárini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1900, p. 301.

⁴⁸ Tit Bud, *Date istorice...*, p. 10.

canonice⁴⁹. Anual, protopopul trebuia să inspecteze parohiile aflate în districtul său, importanța cunoașterii concrete a realităților din parohii fiind subliniată și de sinodul diecezan din 1821, care prin canoanele sale prescrie protopopilor să întreprindă vizite canonice în parohii, să consemneze situațiile existente și măsurile decretate într-un proces-verbal, ce apoi era trimis Ordinariatului diecezan⁵⁰. Direcțiile abordate de protopop în timpul inspecției canonice erau: să verifice starea edificiului de cult și a celorlalte edificii parohiale, sfintele vase, veșmintele și cărțile pentru oficierea slujbelor religioase; să controleze dacă Sfânta Cuminecătură era păstrată corespunzător pentru cei ce nu se puteau deplasa; să examineze râvna, formația profesională și purtarea preotului; să se informeze în legătură cu starea materială a bisericii și în ce manieră curatoratul gospodărea averea mobilă și imobilă a acesteia⁵¹, să controleze registrele parohiale (botezați, căsătoriți, decedați).

Erau examinate aspectele de ordin liturgic, doctrinar, pastoral: periodicitatea oficierei Sfintei Liturghii, organizarea și eficacitatea catehezei, vizitarea celor bolnavi, administrarea Sfintelor Taine. Canoanele sinodului din 1821 îl determinau pe protopop să evalueze conduita socială a slujitorilor bisericii, preotul trebuind să fie un exemplu de moralitate „...cu pilda cea bună vor folosi, iar cu faptele cele rele foarte mult pot strica, viața preotului rău este un sprijin al răutății norodului, a cărui năravuri trebuie îndreptate”⁵². Protoiereul analiza, cu ocazia vizitei canonice, moralitatea și religiozitatea enoriașilor, achitarea de către aceștia a datoriilor vis-à-vis de biserică și personalul bisericesc (clerical și neclerical), taxând totodată abaterile acestora de la prescripțiile evanghelice prin discursuri cu temă morală și duhovnicească⁵³.

Toate notele culese în timpul vizitației canonice erau consemnate într-un proces-verbal tipizat, ale cărui rubrici conțineau următoarele tipuri de informații: distanța dintre parohie și episcopie, scaunul vicarial sau protopopiat; condițiile în care se găsea biserica parohială, inventarul cu sfinte vase, veșminte, cărți de cult și starea de curățenie în care se aflau acestea; situația veniturilor; starea casei parohiale, a celorlalte anexe și suprafața porției canonice; exactitatea cu care erau înregistrate informațiile în matricolele și protocoalele parohiale și felul în care erau înregistrate ordinațiunile episcopale; felul în care erau redactate și păstrate rațiunile

⁴⁹ Greta Monica-Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 159; George Barițiu, *Protopopii*, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 48/1842, p. 114; Ioan Genț, *Administrația...*, p. 182.

⁵⁰ Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale Bisericii române de Alba-Iulia și Făgărașiu*, tom II, 1872, Blaj, p. 69.

⁵¹ Ciprian Rigman, *Protopopiate și protopopi în Dieceza Greco-Catolică de Gherla la mijlocul secolului al XIX-lea (1856-1868)* (infra: Ciprian Rigman, *Protopopiate și protopopi...*), Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2014, p. 74.

⁵² Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale...*, tom II, p. 71.

⁵³ Camelia Elena Vulea, *Biserica greco-catolică din vicariatul Hațegului (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 73.

bisericești; religiozitatea enoriașilor și derapajele de la preceptele evanghelice; starea clădirii școlare și desfășurarea examenelor semestriale; starea casei și a porției cantonale⁵⁴. Acest protocol, completat în urma vizitei canonice, era întărit de către protoiereu cu propriul sigiliu și cu propria semnătură și, alături de opinia sa asupra efectuării vizitei canonice, era înaintat spre investigare Ordinariatului diecezan⁵⁵.

De exemplu, din protocolul parohiei Borșa beneficiul superior pe anul 1879, întocmit pe 15 ianuarie 1880, procurăm o serie de informații semnificative: Alexiu Anderco era preot paroh și în același timp protopop al tractului Vișeu; parohia nu avea filie; la sfârșitul anului 1878 erau 2181 de suflete, iar la finele anului 1879 era înregistrată o creștere a numărului acestora la 2198, dintre care: 104 născuți, 22 de perechi cununate, 87 decedați, 1630 apți pentru mărturisire și 568 inapți; numărul copiilor obligați să meargă la școală era: 343 între 6 și 12 ani și 127 între 12 și 15 ani; 53 feciori frecventaseră școala elementară și niciun alt copil școala repetițională; catehet era Petru Mihaly; 3 copii urmaseră clase gimnaziale și mai înalte; o persoană fusese închisă pentru fărădelegi⁵⁶.

Cu ajutorul acestor date, adunate în urma vizitelor canonice, se surprinde situația reală existentă la nivelul parohiilor, fiind facilitată, totodată, aplicarea unor măsuri necesare în vederea corectării unor aspecte negative identificate în plan administrativ sau pastoral.

Fiind interpus între parohii și centrul episcopal, protopopul avea și obligația de a aduna și centraliza datele trimise de preoții tractuali, iar pe baza lor să redacteze rapoarte pe care să le trimită la Ordinariat. Protopopul Iuliu Dragoș îndeamnă preoții tractuali să trimită la timp datele pentru șematism, pentru a nu întârzia la rândul său cu întocmirea conspectului șematismal ce trebuia trimis la centrul diecezan: „...ear acei M[ult] O[norabili] D[omni] preoți cari încă nu a străpus datele șematismale aici, binevoiescă conform inviațiunei date mai sus a le compune și în I Ian[uarie] 1906 nesmintit să mi le străpună, ca să nu fiu împedecat a compune Comspectul șematismal din întreg tractul și la timpul recerut să pot relaționa in cauza aceasta Prea Măritului Guvern diecesan.”⁵⁷

Protopopul era îndatorat să anunțe degrabă scaunul episcopal în legătură cu vacantarea unei parohii și să ia măsuri pentru administrarea ei temporară, dar avea, în același timp, și datoria de a prezenta și instala în parohii pe preoții nou numiți. Într-o circulară din 1877, Ștefan Bilțiu, vicarul general episcopal, aduce la cunoștința protopopului Vișeului, Alexiu Anderco, hotărârea luată în ședința consistorială ținută la Gherla, pe 10 noiembrie 1877, conform căreia în parohia vacantă a Vișeului de Jos este numit ca paroh Paul Orosz, până la momentul

⁵⁴ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 366/ 1866, f. 7; doc. nr. 1146/ 1860, ff. 3-6 v.

⁵⁵ Ciprian Rigman, *Protopopiate și protopopi...*, p. 76.

⁵⁶ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 22/1879-1880, f. 1.

⁵⁷ *Ibidem*, doc. nr. 47/1905, f. 1-6.

respectiv preot în Leordina, și faptul că protopopul este responsabilizat să se ocupe de instalarea lui și administrarea provizorie a parohiei Leordina: „La parohia vacantă a Visieului de Josu am aflat de bine a denumi de paroc actual local pre Mon[senior] Paulu Orosz, paroc în Leordină... vei dispune pentru strămutarea lui prin poporeni din Visieului de Jos și-l vei introduce în aceea parohie recomandându-l poporenilor, și-i vei strada toate averile parohiale, băsericești și școlare pre langa învățăturile indatinat, deintre cari unul vei suscerne aici.- În urma apoi, până la altă ordinațiune, vei dispune și despre administrarea interimala a parohiei Leordina, relationând despre cele efectuate.”⁵⁸

Au existat situații când episcopul a cerut opinia personală a protopopului în legătură cu numirea unui preot într-o anumită parohie. Protopopul Alexiu Anderco, pe 10 ianuarie 1880, la solicitarea episcopului, transmite acestuia părerea sa cu privire la preotul Aurel Zoikaș, dornic de a ocupa parohia Vișeu de Sus: „...Pe cerculantele O[noratul] D[omn] Aurel Zoikaș nu-l cunosc, da[r] de are recuisitele necesare a servi Domnului în un opid, Ilustritatea Voastră veți dispune cu dânsul. Suplica cerculantelui, aici aclesă, cu toată modestia am onoarea a o retrimite. Spiritus sanctus posuit Episcopus regere ecclesia Dei, Ilustritatea Voastră grațios cum veți dispune, noi co-ajutorii în administrarea s[fintelor] sacramente cu toată supunerea, fără orice cuget rezervat, vom primi, cu toată reverența, ca de la un părinte, convinși în inimile noastre, că ne voiești tot binele, apoi pastor bonus animam suam possuit propter oves suas.”⁵⁹

Au existat și circumstanțe în care credincioșii dintr-o parohie au manifestat o anumită preferință pentru preotul ce avea să-i păstorească. Episcopul Ioan Szabo, în cadrul ședinței consistoriale ținute la Gherla pe 6 septembrie 1902, îl delegă pe protopopul Paul Pap să se deplaseze în parohia Moisei și să afle care dintre pretendenți: Ioan Coman, preot în Săliștea de Sus, și Alexandru Coman, preot în Săcel, este dorit de credincioși în calitate de păstor sufletesc⁶⁰.

În cazul în care o parohie devenea disponibilă în urma decesului preotului, protopopul nu numai că avea responsabilitatea de a anunța centrul diecezan în legătură cu aceasta și de a se ocupa de administrarea temporară a parohiei respective, ci se îngrijea totodată și de funeraliile preotului trecut la cele veșnice. Protopopul Paul Pap, printr-o adresă din 18 august 1902, informează preoții tractuali despre trecerea la cele veșnice a preotului din Moisei, Vasile Dragoș, le comunică data și ora la care va avea loc slujba de înmormântare, recomandându-le să participe din oficiu, iar lui Ioan Coman, preotul din Vișeu de Jos, îi delegă sarcina de a lua iertăciunile⁶¹.

⁵⁸ *Ibidem*, doc. nr. 19/1877, f. 1.

⁵⁹ Daniel Sularea, *Viața religioasă în Dieceza Greco-Catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 110-111.

⁶⁰ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 36/1902, f. 9.

⁶¹ *Ibidem*, doc. nr. 19/1877, f. 10.

Grija protopopilor era de a evita situațiile neplăcute în parohiile unde preoții decedaseră și unele bunuri puteau fi însușite nejustificat de urmașii preotului decedat. În acest sens, am depistat în documentele de arhivă un protocol, întocmit pe 29 noiembrie 1877, între succesorii răposatului preot Ștefan Simon: administratorul Andreiu Kovacs din Vișeu de Mijloc și parohul nou-numit Paul Orosz, ce conține veniturile pe anul 1877 în Vișeu de Jos, semnat și de protopopul Alexiu Anderko⁶².

Una dintre atribuțiile administrative ale protopopului presupunea verificarea inventarului parohial, întrucât acesta conținea referințe despre toate bunurile ce constituiau averea parohiei respective. Într-un inventar al parohiei Vișeu de Sus, din 7 august 1858, semnat de protopopul Vasile Mihalca, totodată paroh în Vișeu de Sus, și un curator (epitropul presupunem), identificăm zece capitole ce conțineau date despre: biserică (zidită din piatră în anul 1844, dimensiuni pe lungime, lățime și înălțime), veșminte și alte obiecte de cult, cărțile de cult, cimitirele parohiale, banii („carii se țin în ladă cu 2 chiei...”) și veniturile bisericii, casa parohială (de piatră, cu 4 chilii, o cămară, o pivniță... acoperită cu șindrilă de brad... curtea și grădina sunt îngrădite cu scânduri și gard de nuiele) și celelalte edificii parohiale, matricolele cu botezați, cununați și decedați, pământurile parohiei, cantore și edificiu școlar (care nu era)⁶³.

Forurile superioare trebuiau anunțate cu privire la orice achiziție de bunuri mobile sau imobile. Protopopului Paul Pap îi este adus la cunoștință, de către vicarul general episcopesc Ioan Georgiu, faptul că în ședința Consistoriului, ținută la Gherla pe 28 februarie 1905, se aprobă cumpărarea de către parohia Vișeu de Sus a unui teren intravilan și a unei case de la numitul Ioan Pap⁶⁴.

O atenție deosebită era acordată conduitei preoților din district, protopopul redactând rapoarte despre statutul vieții și moralitatea preoților din cadrul districtului⁶⁵. În documentele de arhivă am descoperit două statistici, una întocmită pe 1876, iar cealaltă pe 1881, cu privire la statutul vieții și moralității preoților din districtul Vișeuului, ambele semnate de protopopul Alexiu Anderco, conținând informații despre: numele preotului, anii vieții și ai preoției, starea civilă (căsătorit sau celib), câți copii are, care este purtarea sa în cadrul familiei și în parohie, cum își crește pruncii, starea fizică a preotului⁶⁶. Alte aspecte urmărite, în cadrul aceleiași statistici, erau: sânguința de care da dovadă preotul în catehizarea pruncilor scolastici, modul în care erau administrate Tainele bisericesti credincioșilor, acuratețea cu care erau celebrate toate serviciile sacre, felul în care erau păstrate matricolele, rațiunile și

⁶² *Ibidem*, f. 3.

⁶³ *Ibidem*, f. 11-16.

⁶⁴ *Ibidem*, doc. nr. 44/1905, f. 6.

⁶⁵ Tit Bud, *Îndreptar practic pentru păstorii sufletești* (infra: Tit Bud, *Îndreptar practic ...*), Gherla, Tipografia diecezană, 1883, p. 526.

⁶⁶ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 17/1876, f. 6; doc. nr. 27/1891, f. 27.

protocoalele bisericești, maniera în care se discuta cu credincioșii și în ce măsură păstorul sufletească era aplecat spre lectură⁶⁷.

Documentele de arhivă ne indică faptul că au existat și derapaje comportamentale din partea preoților. Comportamentul negativ al acestora era constatat de protopop fie în cadrul vizitei canonice, pe care o efectua în parohie, fie era semnalat protopopului de către credincioși, în cadrul unor plângeri înaintate acestuia. De pildă, protopopul Vișeului, Paul Pap, ce administra temporar și districtul Ieudului, este avertizat de către poporeni asupra purtării necorespunzătoare a preotului Mihaly din Săliște și a pedepselor aplicate de către acesta credincioșilor: „Reverendime domn[ul]e Protopope. Noi mai injos sub scriși cădem cu această umilită rugare ca să faci o bunătată, următoarele cuvinte a le lua în considerațiune si a ne alina durerile ca nu putem suferi pedepsele ce face domnu Preot Mihaly, și în loc să facă pace, dă mai tare se face foc ca cum o fost în anu trecut de nici nu voesc să margă la sfântu tron să-și mărturisască păcatele după sfânta leje a noasta și ni-o vândut la jidovi si cu jendari umbla...”⁶⁸

O responsabilitate evidentă a protopopului era și aceea de a aplana conflictele dintre preoți și credincioși. Episcopul Ioan Szabó, în ședința din 18 februarie 1902, ținută la Gherla, decide ca protopopul Paul Papp să meargă la Leordina, să-l convingă pe preotul de acolo, George Timiș, să-și retragă plângerea depusă la procuratura regească din Sighet împotriva unor credincioși, pentru calomnie, căci în caz contrar, preotul din Leordina va fi supus unei exigente investigații bisericești⁶⁹. Competențele stolare au fost, uneori, subiectul unor neînțelegeri dintre preoți și credincioși. Din acest motiv episcopul Ioan Szabo, în cadrul ședinței consistoriale din 26 iulie 1904, pretinde protopopului Iuliu Dragoș să consemneze prestațiunile stolare din fiecare parohie a tractului său, să comunice aceste date episcopiei până la 1 septembrie 1904 și recomandă identificarea unor soluții în vederea uniformizării acestor plăți: „Este cunoscut Frăției Tale că în anii din urmă în mai multe locuri s-au ivit neplăceri și diferinți între preoți și credincioși pentru competențele stolare, ceea ce a dat ansă la mișcări serioase între credincioși cari amenință pacea și liniștea parochiilor, ma chiar și interesele s[fintei] nostre religiuni. Din care causă se arată lipsa ca acele stole să se reguleze facându-se atari dispozițiuni cari se împedece atari neîndestuliri și mișcări, asecurându-se pacea și liniștea credincioșilor și interesele religioase...”⁷⁰

Documentele de arhivă semnaleză faptul că uneori au existat conflicte, în cadrul unei comunități, și între credincioșii greco-catolici de naționalități diferite, iar protopopul trebuia să intervină pentru dezamorsarea acestor divergențe. În 1904, în Vișeu de Sus, a existat un conflict între credincioșii greco-catolici români

⁶⁷ *Ibidem*, doc. nr. 17/1876, f. 6.

⁶⁸ *Ibidem*, doc. nr. 36/1902, f. 8.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 4.

⁷⁰ *Ibidem*, doc. nr. 40/1904, f. 25.

și ruteni, ce a necesitat intervenția protopopului Iuliu Dragoș și chiar a vicarului marmațian Tit Bud. Vicarul general episcopesc Alexandru Bene sugerează protopopului Iuliu Dragoș, în ședința desfășurată la Gherla, pe 12 martie 1904, să acționeze în vederea înlăturării acestor neînțelegeri: „Rugarea credincioșilor ruteni din Vișeu de Sus referitor la greutățile cari voesc a le pune pe ei credincioșii români și eschivarea dela biserică... alăturat se străpune frăției tale cu concredere a eși din nou în fața locului și a capacita pe credincioșii români ca să nu facă pretensiuni esagerate față de credincioșii ruteni ci în spiritul păcii și al iubirii creștinești să se înțeleagă laolaltă și să nu fie lipsiți acei credincioși de mângâiere – relatând aici despre cele împlinite cu opiniune meritorie”⁷¹. Pe 19 mai, vicarul Tit Bud se va deplasa în mijlocul enoriașilor din Vișeu de Sus, va săvârși Sf. Liturghie, iar apoi, în sala școlară, va întruni adunarea bisericească⁷².

Alegerea de cantori era, de asemenea, supravegheată de către protopopi. Protocolul din 16 martie 1881, întocmit cu ocazia alegerii de cantor în Vișeu de Jos, consemnează prezența protopopului Alexiu Anderco în fruntea comisiei de alegere și validare a cantorelui⁷³. Un exemplu de purtare pozitivă în cadrul comunității trebuia să ofere și cantorul. Statisticile referitoare la statutul, viața și moralitatea cantorilor ne indică note cu privire la: vârsta acestora, perioada petrecută în străină, starea civilă, purtarea morală (față de preot și popor), defectele fizice în auz, privire sau ton, cunoștințele de tipic, sânguința în serviciile liturgice, casa cantorală, pământul cantoral și salariul⁷⁴. De pildă, din protocolul redactat de protopopul Paul Orosz, în 1887, aflăm că în Borșa beneficiul superior era cantor Ioan Mihalyi, în vârstă de 56 ani, iar de 9 ani era cantor. Era căsătorit, avea 8 copii, dintre care 2 mergeau la școală; o purtare morală pozitivă (în familie, față de preot și credincioși), fără deficiențe în auz, vedere sau glas; bun cunoscător al cântărilor bisericești și perseverent în datoriile cantorale; casă cantorală nu era, iar în privința plății este menționat: „nici solutiune, nici lecticalu nu are dela poporeni, numai stola.”⁷⁵ Din raportul întocmit de protopopul Paul Papp, descoperim că în anul 1895 în Borșa beneficiul inferior era cantor Ioan Grecu, născut din 1848, cu o vechime de 12 ani în domeniu. Era însurat și avea 5 fete, dintre care cea mai mare era servitoare. Avea un comportament bun atât în familie, cât și în relațiile cu preotul și poporeni. Era apt din punctul de vedere al sănătății și al pregătirii profesionale. Casă și pământ cantoral nu erau, iar ca plată primea „10 fl. dela comună, 20 cr. dela un colon” și stolele cuvenite⁷⁶.

În același timp, protopopul avea obligația să monitorizeze și moralitatea credincioșilor, iar la solicitarea Ordinariatului diecezan, întocmea rapoarte exigente

⁷¹ *Ibidem*, f. 11.

⁷² *Ibidem*, f. 15.

⁷³ *Ibidem*, doc. nr. 24/1882-1883, f. 1-6.

⁷⁴ *Ibidem*, doc. nr. 27/1891, f.14-19; f. 21-26.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 14.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 19.

despre religiozitatea și moralitatea acestora. Aceste rapoarte conțineau informații despre numărul concubinajelor, infidelităților și pruncilor nelegitimi, despre bețivi, cârcotași, blasfemiatori⁷⁷.

Alte informații furnizate de către protopop Ordinariatului diecezan erau cele despre căsătoriile mixte. În materialul de arhivă am depistat un raport semnat de protopopul Alexiu Anderco, pe 15 aprilie 1876, ce evidențiază faptul că în protopopiatul Vișeului sunt consemnate două căsătorii de acest gen, una oficiată în 1859, iar cealaltă în 1873⁷⁸. Există un protocol standardizat ce conținea: numele căsătoritorilor, religia lor, anul în care s-au cununat, profesia acestora, numele și vârsta pruncilor, observațiile preotului paroh și ale protopopului⁷⁹.

Nu erau omise nici însemnările despre divorțurile produse în district, un protocol în acest sens încorporând următoarele informații: numele celor în cauză, anul cununiei și cel al despărțirii, de la ce parte provine cauza despărțirii (de la soț sau de la soție), cum s-a produs despărțirea (de la sine sau prin tribunalul matrimonial), ce încercări de împăciuire s-au făcut, cine le-a prestat (preotul, protopopul sau vicarul) și ce șanse de împăcare mai există. Am identificat, în documentele de arhivă, un protocol din anul 1874, care ne oferă o situație a despărțirilor din protopopiatul Vișeu, în intervalul 1858-1874: în Borșa beneficiul superior, a existat un astfel de caz, în Borșa beneficiul inferior, nu a fost semnalată nicio situație de acest gen, în Moisei, au fost înregistrate două cazuri, în Vișeu de Sus, trei, în Vișeu de Mijloc, cinci, în Vișeu de jos, trei, în Leordina, două și în Petrova, două⁸⁰.

Forurile diecezane solicitau, de asemenea, note despre văduvele și orfanii de preoți⁸¹. Există, și în acest caz, o *Informațiune* tipizată ce îngloba informații legate de numele văduvei, pe cine a avut soț, câți ani au trăit împreună, în ce parohie a decedat soțul, ce purtare morală avea, care era starea sănătății, ce avere posedea, numărul orfanilor, purtarea morală a acestora, unde și cum fuseseră crescuți, iar la final, erau consemnate observațiile preotului paroh și ale protopopului⁸². Într-o statistică din 1876 sunt înregistrate trei cazuri în acest sens: o preoteasă în vârstă de 62 ani, rămasă văduvă din 1856, fără prunci, o preoteasă în vârstă de 40 ani, rămasă văduvă din 1875, cu patru prunci, și o alta în vârstă de 62 ani, văduvă din 1859, fără copii⁸³.

Strângerea de la preoții și cantorii din tractul său a contribuțiilor anuale pentru fondul viduo-orfanal, pentru cel al preoților deficienți și cel cantoral era o altă răspundere a protopopului. Vicarul Maramureșului, Tit Bud, prin scrisoarea

⁷⁷ Ion Rațiu, *Instituțiunile dreptului besericescu (eclesiasticu)*, Blaj, 1877, p. 312-322.

⁷⁸ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 17/1876, f. 4.

⁷⁹ *Ibidem*, doc. nr. 19/1877, f. 8-9.

⁸⁰ *Ibidem*, doc. nr. 17/1876, f. 9.

⁸¹ Tit Bud, *Îndreptar practic...*, p. 526.

⁸² SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 19/1877, f. 5.

⁸³ *Ibidem*, doc. nr. 17/1876, f. 5.

din 21 ianuarie 1901, sugerează protopopului Paul Pap să încaseze, din districtul său, sumele restante pentru Preparandia diecezană și fondul diecezan⁸⁴. Canonicul perceptor Ioan Iliesiu, în ședința capitulară, desfășurată la Gherla pe 17 octombrie 1901, sesizează protopopul în privința unei datorii la fondul diecezei a pr. Iuliu Dragoș, din Vișeu de Mijloc, acesta din urmă solicitând „...sistarea subtuagerei din congrua lui anuală la perceptoratul reg[esc] din Vișeu de Sus...”⁸⁵. Uneori s-au organizat diferite colecte pentru sprijinirea credincioșilor sau asociațiilor culturale din cadrul episcopiei sau al vicariatului. Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, al cărei scop era propășirea cultural-națională a românilor din cadrul Monarhiei habsburgice, este susținută la nevoie de preoții și învățătorii din vicariat. De pildă, prin adresa din 9 noiembrie 1900, conducerea Asociațiunii, solicită ajutorul preoților și al docenților în vederea organizării unei colecte în bani pentru acoperirea cheltuielilor financiare și plata unei datorii de 10.000 de florini, împrumutați de Asociațiune pentru zidirea Convictului: „...Ne rugăm cu dea dinsul de Preast[imații] Domini preoți și docenți cumcă să-și aducă aminte că mulți și din fii lor au dobândit ajutoare mai mari sau mai mici în Convictul nostru și cum că chiar și acesta îi deobligă a zela pentru colectarea sumei cât de mari...”⁸⁶

Fiind interpus prin rolul său între autoritățile civile și credincioși, protopopul a avut de îndeplinit și atribuții de natură cetățenească, civilă. Evenimentele importante desfășurate în vicariat erau popularizate prin intermediul protopopilor, care solicitau preoților să propage în rândul credincioșilor îndrumările primite. Clerul din vicariatul Maramureșului este solicitat de către vicarul Tit Bud, prin circulara din 26 decembrie 1900, să îndemne poporul și să participe, alături de acesta, în decursul anului 1901 (iulie/august), în Sighet, la expoziția industrială de produse domestice, organizată de Asociațiunea economică din Maramureș: „...Nu pot dară să nu trag atențiunea D[omniei] Tale la acea espositiune rugându-te ca se deștepti poporul despre folosul ei și să mijlocești cum că să ieie parte la dânsa cât de multi și în specie și preastim[abilele] domne preotese, sotiile inteligentilor, a domnilor docenți și toți aceia cari pot să producă ceva bun și frumos.”⁸⁷

Pe lângă atribuțiile de ordin administrativ și pastoral, protopopii erau însărcinați cu o mulțime de îndatoriri de natură didactică. Directiva episcopală din 20 martie 1863 rezuma atribuțiile didactice ale protopopului în calitate de inspector școlar districtual: să controleze activitatea preotului în postura de director al școlii, râvna învățătorului și purtarea comunităților față de școală, să manifeste interes pentru eliminarea scăderilor pe plan școlar, să motiveze comunitățile să ridice edificii școlare, să urmărească dacă învățătorul își ia plata la timp și să ia măsuri în caz contrar, să dezamorseze neînțelegerile dintre comunitate și învățător, să supravegheze moralitatea dascălilor tractuali, să facă o dată pe an vizita școlară în

⁸⁴ *Ibidem*, doc. nr. 33/1901, f. 5.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 42.

⁸⁶ *Ibidem*, doc. nr. 35/1901, f. 7.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 1-2.

parohiile din protopopiatul său, să controleze împlinirea datoriilor administrative ale învățătorului, să dea dispoziție ca parohiile să dețină un inventar legat de starea edificiului și averii școlare, să vegheze activitatea Preparandiilor, în cazul în care existau asemenea institute în protopopiatul lor, să urmărească interesul dascălilor de a se specializa, să organizeze concursuri pentru ocuparea posturilor cu salarizare mai mare de 80 de florini și să înainteze dosarele la Ordinariat spre cercetare și luarea unei decizii finale, să pună dascăli în posturile cu salarizare mai mică, în cazul în care aceștia nu erau numiți direct de către Ordinariat, să urmărească dacă dascălul ținea prelegeri și probe practice (cultura pomilor fructiferi, legumicultura etc.), să susțină cursuri pedagogice cu dascălii tractuali pe perioada vacanțelor semestriale, analizând cunoștințele pedagogice și de legislație școlară ale acestora, să verifice cum funcționau școlile de repetiție, iar în comunitățile în care acestea nu funcționau să impună introducerea lor⁸⁸.

În documentele de arhivă am identificat câteva protocoale tipizate legate de starea școlilor greco-catolice din unele parohii din cadrul protopopiatul Vișeu, pe anul școlar 1899/1890, ce conțin date despre personalul școlii, numărul elevilor și procentul de frecvență a cursurilor și starea edificiului școlar. Din protocolul întocmit de protopopul Paul Orosz despre starea școlii greco-catolice din Moisei, pe anul școlar 1899/1890, aflăm că: director și catehet era Vasile Dragoș, iar învățător, Andrea Koman; acesta din urmă era în vârstă de 36 de ani, necăsătorit, cu studii preparandiale și un salariu de 300 florini; frecvența bisericii împreună cu elevii, având și o purtare morală bună; în ceea ce privește numărul elevilor: 315 copii între 6-15 ani erau obligați să meargă la școală, dintre care 210 (95-băieți și 115-fete) la școala de toate zilele (6-12 ani), iar 105 (45-băieți și 60-fete) la cea de repetiție; au frecventat efectiv cursurile școlii de toate zilele 72 de copii (50 băieți și 22 fete); pe 22 iunie s-a susținut examenul de sfârșit de an școlar, prezidat de părintele protopop al districtului, Paul Orosz; la școala de toate zilele 65 elevi promovaseră examenul, dintre care 50 erau băieți, iar 15 fete; la sfârșitul anului școlar, 733 era numărul absențelor motivate, iar 468 a celor nemotivate; în privința edificiului școlar, acesta era zidit din piatră, compus din 4 chilii; chilia școlară era lungă de 6 m, lată de 3,5 m și înaltă de 3,5 m; avea 5 ferestre, 12 bănci pentru școlari, masă și scaun pentru învățător; se efectua curățenie periodic; edificiul școlar nu avea alte anexe și nici grădină de pomărit; nu exista un fond școlar; manualele: *Catehismul* (10 ex.), *Istoria Biblică* (10 ex.), *ABCDariu romanu* (20 ex.), *Legendariu* (2 ex.), *Aritmetica* (5 ex.), *Geografia* (1 ex.), *Istoria patriei* (1 ex.) și *Obiectele naturii* erau aprobate de comisia arhidiecezei, iar cel de *Limba maghiară* de autor; protocoalele școlare erau ținute toate în bună rânduială⁸⁹.

⁸⁸ SJAN Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla, doc. nr. 23/1863, ff. 3-5 r.; „Amicul Școlii”, nr. 28/1863, p. 221-223.

⁸⁹ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, doc. nr. 27/1890, f. 1-2.

În cazul în care un post de învățător devenea vacant, protopopul era anunțat și solicitat pentru a se îngriji de ocuparea postului respectiv. Preotul din Petrova, Ioan Călin, pe 8 iunie 1902, înaintează protopopului rugămintea de a face pașii necesari pentru ocuparea postului de cantor-învățător din localitate, devenit vacant în urma decesului titularului Vasile Popu⁹⁰.

Tot protopopul era cel care recomanda și instala în cadrul comunităților pe dascălii calificați în posturile învățătoresți și prevăzuți de către Ordinariat cu decrete. Ioan Papius, vicar general episcopesc, comunică protopopului Paul Papp hotărârea luată în ședința Consistoriului Școlar, ținută la Gherla pe 1 ianuarie 1902, potrivit căreia, este îndemnat ca postul de cantor-învățător din Vișeu de Sus să fie ocupat de o persoană calificată⁹¹.

În vederea perfecționării profesionale, periodic aveau loc reuniuni ale dascălilor, la care erau invitați și preoții din district: protopopul Iuliu Dragoș, prin circulara din 17 aprilie 1905, invită clerul districtual să participe la „Reuniunea docenților greco catolici romani din Maramuresiu”, ce urma să aibă loc pe 11 mai în Petrova: „Venerat Cler districtual! La adunarea gen[erală] a docenților gr[eco] cath[olici] rom[âni] Din Maramureș ținândă est timp la 11 Maiu in Petrova în urma concrederei Revdu. Domn Vicariu introscria am onoare a ve invita.”⁹²

Dascălii erau îndemnați să participe la cursuri de pregătire teoretică și practică referitoare la producția agricolă: cultivarea pomilor fructiferi, legumicultură etc., și la rândul lor să țină probe practice la unele ramuri ale economiei rurale. La cererea vicarului Tit Bud, nr. 287 din 15 iulie 1905, protopopul Iuliu Dragoș anunță, prin preoți, pe dascălii din tractul său, să participe la cursul de împletire a cosărcilor: „Prea Onorate Domnule Protopoape! Apelul comisiunei pentru promovarea industriei în cauza cursului de a învăța împletirea cosărcilor și al altor unelte in stabilimentu din Kokényes trâmîțându-l ești vecercat a comunica cu domnii docenți din acel district și a provoca mai des pre cei mai tineri dintre dânșii să iei parte la cursul acela”⁹³, iar protopopul la rândul său, prin circulara din 20 iulie 1905, le transmite preoților din subordine: „Să străpune – erga remissionem – Ven[eratului] Cler Districtual cu concredere a îndemna pre d[om]nii docenți să iei parte la cursul ținând in Kokényes.”⁹⁴

Grija protopopilor pentru ca activitatea preoților, pe plan școlar, să fie una rodnică, reiese și din directiva trimisă de protopopul Iuliu Dragoș, pe 30 ianuarie 1905, preoților din tractul Vișeuului, în cadrul căreia atrage atenția asupra îndatoririlor școlare ale acestora: „Una dintre datorințele noastre cele mai principali este și supraveghiarea preste starea învățămîntului dela școalele noastre confesionale al căreia menire este asigurarea: că elevii școlari să fie educați creștinește prin o

⁹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 32/1902, f. 7.

⁹¹ *Ibidem*, doc. nr. 36/1902, f. 3.

⁹² *Ibidem*, doc. nr. 8/1905, f. 4.

⁹³ *Ibidem*, doc. nr. 19/1877, f. 21.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 22.

instrucțiune necesaria și folositoare, ca apoi să devină fii lui D[umne]zeu, membrii folositori societății omenești și fii fideli religiunii și bisericeii creștinești, precum și patriei cetățeni buni.”⁹⁵

În unele cazuri, preoții conlucrează cu autoritățile de stat împotriva interesului școlii confesionale și atunci protopopul trebuia să intervină pentru îndreptarea situației. În martie 1885, Paul Orosz, protopopul Vișeului, aduce la cunoștința Consistoriului că preotul din Moisei a fost ales „curator” (director) al școlii de stat⁹⁶.

În septembrie 1905, Consistoriul Școlar diecezan află că în Leordina, preotul George Timiș împreună cu unii credincioși decid să dea școala la stat, ceea ce a stârnit nemulțumiri din partea autorităților diecezane, care comunică protopopului să meargă la fața locului, să adune informații despre starea lucrurilor și să ia măsuri, pe care ulterior să le comunice autorităților ecleziastice superioare, „Venind la cunoștința acestui Consistor cum că preotul din Leordina George Timiș în consfătuire cu unii credincioși ar fi decis a da sala de învățământ a școlii confesionale, pe sama școlii de stat și că învățământul școlii confesionale să se țină în o chilie necorespunzătoare-, Frăției Tale se concrede a eși în fața locului, a cerca lucrul și a lua dispozițiune dacă s-ar intenționa așa ceva ca să se împedee atari fapte care ar aduce cu sine stricarea și ruina școlii nostrte confesionale. Să-ți iei informațiune esactă și despre alte cauze bisericești, școlare fiind cu totă îngrijirea față de împrejurările de acolo. Despre rezultatul cercării și despre dispozițiunile luate să relatezi aici cu informațiune eshauriată și opiniune meritorie.”⁹⁷ Protopopul Iuliu Dragoș raporta că George Timiș, preotul din Leordina a închiriat casa parohială pe o perioadă de cinci ani la școala de stat pentru a obține un venit bisericii, dat fiind faptul că inspectorul școlar regal l-a asigurat că are încuviințarea superiorilor bisericii. Fiindcă un perete nu putea fi dărâmat, inspectorul a renunțat la contractul de închiriere, iar curatorul Senatului Școlar ar fi propus să fie închiriată școala confesională. În decembrie protopopul Vișeului menționa că arendarea casei parohiale (fosta casă a Erariului ce avea 12 camere) la școala de stat nu a primit aprobarea Consistoriului, ci a vicarului Tit Bud, și era de părere că aceasta este în avantajul bisericii. Consistoriul, pe 27 decembrie 1905, la propunerea canonicului Ioan Ivasco, dă undă verde în ceea ce privește contractul de închiriere căci „în împrejurările religioase care există în comitat n-ar fi consult să se ia la răspundere vicarul Tit Bud și poporeni din Leordina”⁹⁸.

Înainte începerii anului școlar, protopopul îndemna comunitățile, prin preoți, care erau din oficiu directori ai școlilor confesionale, la renovarea și pregătirea edificiilor școlare pentru noul ciclu școlar, iar înscrierea elevilor să se facă în primele zile ale lunii septembrie. Protopopul Iuliu Dragoș, pe 25 august 1904, scrie

⁹⁵ *Ibidem*, reg. 208/1905, f. 12.

⁹⁶ Daniel Sularea, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în Episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 250.

⁹⁷ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, reg. 208/1905, pachet 8-f. 25.

⁹⁸ *Ibidem*, doc. nr. 44/1905, f. 22; Daniel Sularea, *Școală și societate...*, p. 251.

preoților și credincioșilor: „Mult Onorați Domni Preoți! Preiubiți în Christos Frați! Apropiindu-se începerea anului școlastic, în sensul ordinațiunii Consistoriale diec[esane] dată mai de mult, am onoare cu iubire frățească a ve concrede ca să vă îngrijiți prin curatori pentru văruitul și curățitul localităților școlare și înscrierea elevilor școlari să se înceapă în zilele prime a lunii Septemvrie a. c., ear prelegerile în 16 Sept[embrie]- unde nu sunt protocoalele școlare prescrisă, să se procureze din banii bisericeii sau a școlii.”⁹⁹

Să adune din casele bisericești sumele necesare pentru buna funcționare a Preparandiei diecezane era o altă obligație din sfera învățământului, pe care protopopul trebuia să o ducă la îndeplinire. Protopopul Alexiu Anderco, în iunie 1875, trimite preoților din tract o adresă cu sumele datorate de către parohii pentru buna funcționare a Preparandiei diecezane¹⁰⁰.

Vicarul Maramureșului, Tit Bud, prin scrisoarea din 21 ianuarie 1901, îl provoacă pe protopopul Paul Pap să încaseze din districtul său sumele restante pentru Preparandia diecezană și fondul diecezan: „Preav[enerat] Consistoriu diecesan cu ordinațiunea de dtto. 2 Ian. A. c. nr. 69 mă recercă să mijilocesc încasarea competențelor restante a preparandiei diecesană din acel District în summa de 352 fl., precum și competențele restante a fondului diecesan câte de 1 fl. anuale neplătite. Drept aceea, am onore a Te recerca cumcă să încasezi fără întârziere acele competențe relaționând la acest oficiu despre starea lucrului.”¹⁰¹

Concluzii

În Ungaria, Protopopiatul Vișeu a avut cea mai mare concentrare de suflete, 13.576, structurate în opt parohii. Etapele de reorganizare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin care au trecut celelalte protopopiate din vicariatul marmațian și care au fost consecința nevoii de a se găsi soluții pentru îmbunătățirea activității bisericești și didactice la nivel local, protopopiatele cu un număr mai mic de suflete fiind mai ușor de administrat, nu au afectat semnificativ structura protopopiatului Vișeu, din 1862 până la începutul secolului XX păstrându-se neschimbată. Viața parohiilor greco-catolice românești din cuprinsul Protopopiatului Vișeu s-a integrat, fiecare cu specificul său, în viața socială și politică a comunităților din comitatul Maramureșului. Membrii comunităților ce au format Protopopiatul Vișeului au fost oameni sărguincioși ce au susținut școlile, dar în același timp au zidit și biserici.

În ceea ce privește protopopii Vișeului, informațiile documentare analizate dovedesc faptul că aceștia au fost slujitori vrednici ai Bisericii, ce au pus în practică atât atribuțiile, cât și drepturile aferente funcției. Palierile de educație

⁹⁹ SJAN Maramureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, reg. 208/1902, f. 25.

¹⁰⁰ *Ibidem*, reg. 1874-1875, f. 4.

¹⁰¹ *Ibidem*, doc. nr. 33/1901, f. 5.

parcuse și funcțiile ecleziastice și civile, însemnate, deținute de către aceștia, demonstrează faptul că numai un cleric cu o pregătire temeinică și cu autoritate era în stare să administreze, în mod eficient, oficiul protopopesc. Pe lângă cunoștințele teologice dobândite, protopopii Vișeului au manifestat interes și pentru cultura laică, procesul de culturalizare fiind orientat nu numai pe direcția teologică, ci și pe cea cultural-națională, în vederea susținerii propriei etnii, fiind adevărați lideri ai românilor în protopopiatul pe care îl gospodăreau, implicându-se și în răspândirea presei naționale și contribuind la maturizarea politico-națională a locuitorilor acestor ținuturi.

Interesul pentru ca slujitorii Bisericii din comunitățile parohiale ce au alcătuit protopopiatul Vișeului să-și împlinească misiunea pe deplin a fost unul sporit din partea protopopilor ce au chivernisit acest oficiu protopopesc, aceștia din urmă dându-și toată silința pentru a realiza o administrare productivă în vederea sporirii avantajelor bisericesti și școlare. Viața bisericească din tractul Vișeului a cunoscut evoluții importante în perioada analizată, Biserica rămânând și pe aceste meleaguri un punct de sprijin pentru popor, un factor de identificare etnică și națională.